

Tarján Tamás

MOST MÁSKÉPP

Az egervári Nyílt Fórumról

A színműírók, dramaturgok, színházi szakemberek gyakorlati munkával egybekötött elméleti és disputáló találkozására immár tizenharmadik alkalommal került sor 1997. november 27. és 31. között. Ahogyan az egyik résztvevő némi iróniával fogalmazott: az egervári kastély - és a zalaegerszegi Hevesi Sándor Színház - változatlanul a hazai *drámaápolászat* fellegvára. Ez úttal azonban az egy-két korábbi esztendő parttalan vitáitól és néha zavaróan feltételes módú kritikai találgatásaitól megcsömörlött szervezők és meghívottak a szoboriségtől a *színházbeliség* irányába igyekeztek mozdítani a Nyílt Fórumot. Sokkal kevesebb volt a referátum és a korreferátum. A munka bázisa a színházi próbaterem lett. Az érdeklődők a három színdarab kínálta - viszonylag mereven elhatárolt - szekcióba tömörültek, s konzultánsként segítettek a csoportokat vezető műelemzők és rendezők tevékenységét. Az utolsó napon a három drámaszöveg egy-egy - felolvasószínpadi eszközökkel prezentált - részlete engedett következtetni: a Fórumra választott alkotások életképesek-e vagy sem. A szerepeket részint az egerszegi színház művészei, részint maguk a tanácskozási formálták meg. A látottakat a megszokottan magasvérnyomásos, mégis tárgyilagos vita keretében értékelték az összesereglettek.

Nem áll túl jól a magyar dráma - ezen belül az ún. fiatal dráma - szénája. Már a nyilvánosság elé vitt művek kiszemelése sem bizonyult könnyűnek: a több hónapos előkészítés sok-sok órája telt meddő, reménytelen olvasással. Egy érdekes darabról - Egressy Zoltán *Portugália* című színművéről - az utolsó pillanatban kellett lemondani a Fórumnak, mivel a dráma premierjére készülő színház idegenkedett a szerzőt esetleg megzavaró (olykor valóban nyersen nyílt) műhelymunkától.

A Vilmos-díjat (a Shakespeare génusza előtt távolról tisztelgő, körtepálinka alakját öltő elismerést) titkos szavazással és nagy fölényrel **Sultz Sándor** *A medve* című alkotása (játék egy részben) nyerte el. Megérdemelten. Bár a drámai megalkotottság visszasságait ennek kapcsán is sokan szóvá tették, nem kétséges: a legkésebb - s egyben a leggördülékenyebben működőképes - textust Sultz nyújtotta be.

A Három nővért már sokan átirták különféle miniatűr követő módokon (Ljudmila Petrusovszkaja: *Három lány kékbén*; Nagy András: *Magyar három nővér* stb.). Sultz darabjának az *Egy nővér a háromból* munkacímet javasolhatnánk, hiszen csupán a Prozoroványok egyikét, a pártában maradt, negyven körül járó (s most végre valóban Moszkvába utazó!) Irinát szerepelteti. A Csehovtól átvett másik figura a katonarvos Csebutikin, aki most öregségére az Isten háta mögötti állomás főnökeként, mély és önkritikus cinizmusban pergeti napjait. Sultz azonban nem a *Három nővér* cí-

bálja aktualizáló adaptálással az általában az átmenetiség világmodelljét képező vasútállomás ócska deszkáira. Magát Csehovot írja át, azaz a kvázi-csehovi személyt lépteti (alakkettőzéssel) a négyszemélyes dráma előterébe, Irina és Csebutikin közé. Anton Pavlovics és Pavlovics Anton hasadt énként áll előttünk. Ok az őselenség-ikertestvérek". S egyikük talán Alekszej Rózsevic, a rettegett rablóvezér...

Az író pompásan (bár néha következetlenül) jár az író nevekkel. Egyszerre „magyarít” a Rózsevic név Rózsa Sándor-utalásával, s tágitja az asszociációs kört a lengyel dráma mesteréig, az abszurdban és groteszkben utazó Tadeusz Rózewiczig. Cicázik a célzásokkal - legyen szó akár a *dohányzás ártalmasságáról*, akár a vészterhes időkről, melyek forradalom előttinek, alattinak és utáninak egyaránt fölfoghatók -, majdnem végig ébren tartja a krimiszzerű szituáció pszichológiai feszültségét. Korábbi poentírozó - sőt geges, vicces, bemondásos - dramaturgiája után meglepő a meditatívabb, szentenciázó humor. Szövegének szépségében mind az élet, mind az irodalom uralhatatlansága megfogalmazódik. Sem Irina, sem Csebutikin nem kormányozza a sorsát; Csehov holtában nem birtokolja a Három nővért mint jogos szellemi tulajdont; az ember önmagával való találkozásának, szembesülésének tartott, nagy pillanatában Anton Pavlovics és Pavlovics Anton egymás-önmagát oltja ki (s persze egyikük sem „Csehov”), és így tovább.

Sajnos az utóidejű Három nővér-fragmentum csak szellemes díszként fityeg a két javakorabeli férfi belső drámáján. Ez a termékeny drámagag pedig nő, nőddögél, ám nem képes szétrepesztetni burkát. A szerelemben, a politikában és az erkölcsben egyként vetélytárs - egyként nem makulátlan, noha alá-fölérendeltségi viszonyban levő - két figura végül is épp a Rózsevic-szal erőltetése miatt nem bír egymással. A *medve* az ötven oldalas szöveg háromnegyede tájt eléri tetőpontját, s innen nem képes mozdulni. Hirtelen sokat veszít szellemi súlyából; a darabnak nincs tényleges befejezése. Lebeg - „csehoviatlanul” lebeg - önmaga lehetőségei fölött.

Az színházi műhelymunka egy terjedelmes epizódot tragikus és ironikus hangszerelésben is a Fórum résztvevő elé tárt. Az egymás után kétszer látott jelenet révén világossá vált: az eleve ironikusát nem érdemes ironizálni, mert így - a kettős tagadás nyelvtanához hasonlóan - nem kívánt állítás: a szöveg által nem inspirált kabarészerű minőség jön létre.

Hazai Attila munkapéldányként jelölte meg *Barbara menekülése* című darabjának kevéssé kidolgozott, inkább csak szituatíván megalapozott szövegét. Ha az élőszóbeli értékelésekre támaszkodunk, e a mű aratta a legcsekélyebb tetszést. Túl közel áll - nyilván akaratlanul - Németh Ákos *Müller táncosai* című, a

kilencvenes évek művész-fiatalembereinek társadalmi kiúttalanságát és morális káoszát ábrázoló színművéhez. A dialógusok ügyetlenségei, a szövegformálás lazasága már-már olyan bírálatokra indítottak egyeseket, mint amilyen kíméletlen kritikában Bán Zoltán András részeseítette kevéssel a Fórumot követően - Hazai *Budapesti skizo* című regényét. Ugyanakkor tény: a legföljebb vázlatként fölfogható darab egyik jelenetére az illetékes rendező/kö/n kívül mások is rávetették magukat, így egy csomó „műsoron kívüli” variánst is megtekinthetett a közönség.

Fiatal férfi csalja fiatal nőt, de azt hazudja, hogy nem csalja, sőt közös barátjukat mártja be, mert az csal egy nőt. Nő tudja, hogy férfi csalja őt, ám úgy tesz, mintha nem tudná. Nő mint nő nem elég jó nő, ezt ő is átéli, de férfi közelében az ellenkőjét hiteti el, férfi pedig elhiteti, hogy elhiszi, és időnként olajat önt a tűzre, amely nem tűz. Néhány más férfi és nő hasonló konstellációkban tagja a főleg fiatal színészek együtteseként leírt közösségnek.

Aszínháziasság mint megjátszott (egyben eljátszott) élet egyáltalán nem mutatkozott a műhelybemutatókon. Mórlikálás, változó előjelű macska-egér harc lett belőle. Hétköznapi szerelemtelenség. Viszont ezredszerre és mindegyik kis spektakulumban - bizonyosodott: egyelőre kevéssé érett, vagy tán soha be nem érő szövegből is képződhet színjáték, ha egy minimálisan megjelölt viszonylatot, viszonyváltozást a színészek a verbalitáson túli - mimikus, gesztikus, hangsúlybeli, a zenét és a kellékeket segítségül hívó -, komplex színházi nyelven (egy bizonyos, alakulásban levő, modellként értelmezhető, célirányosan közelített állapotot leképezve) jelenítenek meg.

Egyetlen résztvevőnek sem volt az a célja, hogy Hazait kipenderítse a mai magyar dráma felségterületéről. A Barbara... gyöngeségei ellenére inkább jó tanácsokkal, dramaturgiai javaslatokkal édesgették őt a műfajhoz. Hazai Attila, akárcsak a másik két szerző, jelen volt egyes próbákon, és időnként mutatott is hajlandóságot e tanácsok megszívlelésére. A Nyílt Fórum nem más, mint jobb vagy rosszabb, de szakmailag hiteles ötletek, értelmezések ellenszolgáltatás nélküli börszéje. A jövőt illetően biztató, hogy a drámaszerzők - az öreg rókanak számító, saját pályáját pillanatnyilag mélységes szpekszissel szemlélő Sultztól a tulajdonképp pályakezdő, s inkább a forgatókönyvírásban otthonos Hazaiig - nem vonták kétségbe a négy munkanap értelmét és a résztvevők hozzáértését. Akadtak parázs viták - szerencsére olyan művészi sértődés, amilyen korábban egyszer-egyszer (a túl kemény és árnyalation bírálatok vagy az írói túlérzékenység miatt) megesett, nem.

Adrámaírók mezőnyének legifjabbja Filó Vera volt. Ifjú kora ellenére sem újonc: többé-kevésbé saját társulatú diákszínházat működtet magas színvonalon, klasszikus darabokat ír át szemrebbelés nélkül, s - mint a *Tulipán doktor* (műfaji megjelölése szerint: egyszerűen dráma) is tanúsítja, szokatlan karakterű drámaszövegek ihletett alkotója.

Emű alapvető sajátossága, hogy irodaimisága nem a nyomtatott kultúrából és nem a dráma-

műfaj bármelyik tradíciójából bomlik ki. Pontosabban: irodaimisága eleve mint színháziság érvényesül. A plakát, a video, a klip, az internet vizuális sajátosságai hordozzák - hol leverő, hol felemelő paradoxitással - a textualitást is. Az *összképi* élményt a képpé: álló- és mozgóképpé (fotográfiává, óriásplakáttá, horrorfilmmé, képernyőre dobott világhálavá) lett XX. század sugalmazza. Ez a látvány: ezredvégi Theatrum Mundi.

Etér- és világszemlélet sajátosságos díszletet talált magának: „A helyszín az egy kaleidoszkóp” - a szó szoros értelmében. A forgandóság, a szürreális tükröződés a szövegben, továbbá egyes fő- és mellékszereplők (tv-bemondónő, A bebugyolált alak, Cyberkatonák, Dalí-k stb.) létállapotában is megtestesül. Olyan rétegezetségi alakul ki, mely szinte mindenkit zavarba ejtett, és eleinte sokan teljes zagyvaságnak fogták föl (vagyis: nem fogták föl) a *nem* szereplő, mégis színre lépő Dr. Fekete Tulipán egyszerűen-drámáját. E darab próbáin - valamennyi közül a legádázabb, a civilizált eszmecserét a határsértések alkalmával is megőrző, intenzív próbafolyamat során - arra is fény derült, hogy maga az író is vetett számot művének valamennyi aspektusával. Nem gondolta végig például a szöveg-intarziák („apám könnyű álmodást ígér”) hatásait; szövegbeli evidenciának vélte azt, ami csak az ő *rendezői* szándékaiban létező preformált-ság; s szereplőit néha logikátlanul sodorta egymás közelébe.

Aleglátványosabb előrelépést az értésben és az értelmezésben is alighanem ennek a darabnak a próbái hozták. A csütörtöki legyintők vasárnap már nem legyintettek, és a fanyalgók másképp fanyalogtak, ha még fanyalogtak. Ugyanakkor nem lehetett nem látni: az ilyesfajta szövegformákra a mai magyar színház valószínűleg fölkészületlen - fölkészületlen a publikum is -; alternatív társulatokon és diákgruppokon kívül más műhelyek aligha fogják törni magukat a *Tulipán doktorért*.

Joggal állapította meg az egyik referens: a három színmű közös vonása az élethazugság, az élet mint hazugság, a hazugság mint élet. Anton Pavlovics és Pavlovics Anton több-kevésbé föltételezett életeket (és némiképp a saját életüket) hazudnak (hazudják) egymásnak, mintegy ki is préselve a másiktól a viszont-hazugságot.. Barbaráék pitiáner kis hazugságok szerény tőkéből marják le a mindennapi hazugság-kamatokat, hogy teljék az életükre. Filó Veránál - rejtjelezve bár - mindenki kibeszéli a nagy és véres titkokat, s ettől csak még inkább fényeskedik a monumentális, gyilkos hazugság: a doktor legalizált és korlátozhatatlan ténykedése, a teljes világnak hazugságként történő kerengése.

ANyílt Fórum kiadásában megjelent kötet e három mű után mellékletként közli Drago Jancar (1948-ban született szlovén író) *Hallstatt* című színművét (fordította Gállos Orsolya.) Jancar szerény díszvendégként részt is vett a Fórumon, be-bepillantott a próbákra.

Az ő darabjáról csak beszéltek, de nem próbálták egy szavát sem.

Neki volt a legkevesebb szerencséje.